SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK

Sociológia - veda o sociálnych systémoch, o sociálnych štruktúrach, o organizácii, o sociálnych vzťahoch v nej. Hlavná úloha sociológie je vysvetliť ľudské konanie a správanie jednotlivcov, skupín a fungovanie globálnej spoločnosti.

Sociologický naturalizmus – sociálno je stotožňované s naturálnym. Spoločnosť sa pripodobuje k prírode.

Sociologizmus – spoločnosť dominuje nad jednotlivcom a existuje samostatne. Človek sa musí podriaďovať spoločnosti.

Sociologický nominalizmus –sociálno sú vzťahy, neexistuje spoločnosť ako samostatná entita. Existujú len ľudia, ktorí vstupujú do vzájomných vzťahov a utvárajú spoločnosť.

Multiparadigmická veda – sociológia ako multiparadigmická veda – je to veda, v ktorej existujú rôzne teórie, ktoré sa môžu vylučovať alebo doplňovať. Tie isté problémy sa môžu vysvetľovať z rôznych náhľadov.

Metodologický pluralizmus –skúmanie javov rôznymi metódami.

Anómia - sociologické vysvetlenie deviácie. Náhle zmeny v spoločnosti spôsobujú, že staré normy prestávajú platiť a nové ich ešte celkom nenahradili. Ľuďom chýbajú pravidlá, ktorými by sa mohli riadiť, a preto sa môžu správať deviantne.

Mikrosociológia – skúma každodenné správanie, činnosti a sociálne interakcie jednotlivcov v malých skupinách. Je to štúdium toho, čo si ľudia mysli, čo robia a hovoria v každodennom živote.

Makrosociológia – skúma nadindividuálne javy života spoločnosti, napr. veľkých sociálnych skupín, kultúry, sociálnej štruktúry /napr. nezamestnanosť/.

Teória konsenzuálna – jednota a integrovanosť spoločnosti je založená na tom, že členovia spoločnosti zhodne uznávajú základné hodnoty. /Comte, Durkheim - štrukturálny funkcionalizmus/.

Teória konfliktu – vzniká ako kritika na jednostrannosť štrukturálneho funkcionalizmu. Základnými prvkami spoločenského života sú záujmy. Rôznorodosť spoločnosti spôsobuje rôznorodosť záujmov a výsledkom je vnútorné rozdelenie spoločnosti. Ohraničenosť spoločenských zdrojov znemožňuje uspokojiť záujmy všetkých častí spoločnosti a vznikajú konflikty.

Základňa – súhrn výrobných vzťahov /výrobných prostriedkov a pracovných síl/ tvorí hospodársku štruktúru spoločnosti – materiálnu základňu.

Nadstavba – každej materiálnej základni zodpovedá právna, politická, duchovná a ideová nadstavba /duchovný život spoločnosti, spoločenské inštitúcie, sociálne vzťahy/.

Záujmy – základnými prvkami spoločenského života podľa teórie konfliktu sú záujmy.

Sociálny fakt – tie stránky sociálneho života, ktoré sú schopné vyvíjať vonkajší tlak na jednotlivca a zároveň majú vlastnú existenciu nezávislú od individuálnych prejavov jednotlivcov /právo, náboženstvo, jazyk, umenie, móda/.

Duchovná kultúra - systém názorov na svet, výsledky ľudskej činnosti, ktoré nemajú materiálnu podobu. Sú to hodnoty, normy, symboly, systém názorov a poznatkov, sociálnych inštitúcií, ktoré organizujú správanie a činnosť ľudí.

Kultúra – špecifický spôsob organizácie, uskutočňovania a rozvoja činnosti, ktorý je podmienený v materiálnych i nemateriálnych výsledkoch ľudskej činnosti, najmä práce. Je to výsledok spoločenskej činnosti ľudí.

Hodnota – všeobecne prijaté predstavy a viery, ktoré sa ľudia usilujú dosiahnuť, predstavy čo je dobré a čo zlé, žiaduce a nežiaduce, vhodné a nevhodné pre spoločnosť a jej členov.

Norma – sociálne očakávanie, vzory, pravidlá regulujúce vzájomné pôsobenie a správanie ľudí v spoločnosti. Sú to sociálne pravidlá, ktoré vymedzujú vhodnosť a nevhodnosť správania v konkrétnych situáciách.

Symbol – materiálne i nemateriálne skutočnosti – predmety, slová, gestá nesúce význam, ktorý rovnako chápu všetci členovia jedného sociokultúrneho systému:

1. verbálne – jazyk
2. neverbálne – podanie ruky

Ideológia – systém tvrdení, teórií a cieľov, ktoré spájajú výpovede o spoločnosti s vyhláseniami o tom, čo je žiaduce z hľadiska istej skupiny. Integruje ľudí, stanovuje im ciele, pravidlá správania sa a myslenia, ospravedlňuje existujúce rozdelenie moci v spoločnosti.

Sociokultúrny systém – špecifická kultúra relatívne autonómnej, historicky utvorenej, vnútorne integrovanej sociálnej skupiny ľudí /kultúra slovenskej, japonskej spoločnosti/.

Sociálna inštitúcia – všeobecne zaužívané spôsoby správania a činnosti zamerané na uspokojovanie určitých spoločenských potrieb. Štandardizované spôsoby riešenia základných problémov /nie určitá organizácia/ členov sociokultúrnych systémov /rodinné, vzdelávacie, náboženské, ekonomické/.

Etnocentrizmus –pokladanie inej kultúry za odchýlky od svojej kultúry alebo dokonca za anomálie /nenormálnosti/.

Kultúrny relativizmus – vychádza z predpokladu, že všetky kultúry sú jedinečné a neopakovateľné a môžeme ich hodnotiť a poznať iba na základe ich noriem a hodnôt. Opak etnocentrizmu.

Dominantná kultúra – v každej spoločnosti vo vývojovom štádiu je viac rôznych kultúr, ale prevláda jeden typ, ktorý je dominantný. Vplýva na najväčší počet obyvateľov.

Subkultúra – súbor špecifických prvkov kultúry charakteristických pre sociálne skupiny existujúce v konkrétnej spoločnosti a v jej dominantnej kultúre. /čínske komunity, židovské komunity žijúce mimo vlasti/.

Kontrakultúra – sociálne skupiny si vatvárajú vlastné hodnoty a normy, ktoré sú v rozpore s normami dominantnej kultúry – vzniká kontrastná subkultúra – kontrakultúra /vzniká na okraji spoločnosti – bezdomovci, kriminálnici/.

Kultúrna zmena – proces vznikania, premeny a zániku kultúr alebo ich častí.

Socializácia – proces sociálneho učenia, v ktorom si jednotlivec osvojuje kultúru vlastnej spoločnosti /internalizácia/ a formuje sa ako sociálna bytosť a individuálny osobnosť /personalizácia/.

Personalizácia – proces utvárania osobnosti. Proces utvárania a rozvíjania individuality človeka – jeho jedinečných vlastností a schopností.

Internalizácia – osvojovanie si sociálnych noriem a iných prvkov kultúry.

Sociálny status – sociálna pozícia v skupine, spoločnosti spojená s istými právami a povinnosťami.

- kľúčový – rozhodujúci, ktorý rozhodujúcim spôsobom určuje postavenie človeka v spoločnosti
- vrodený – jednotlivci ho nemôžu ovplyvniť /rasa/
- získaný – nadobudnutý vlastným pričinením
- vnútený – ktorý jednotlivcom vnúti spoločnosť alebo sociálna skupina /nezamestnanosť/

Sociálna rola – je vzor správania určený spoločenskými alebo skupinovými očakávaniami spojenými so sociálnym statusom.

Primárna fáza socializácia – uskutočňuje sa v období detstva a dospievania. Rozhoduje o utváraní osobnosti jednotlivca. Dominuje v nej proces učenia a výchovy jedinca. Jedinec si osvojuje poznatky, skúsenosti a schopnosti potrebné pre život, vzory správania a spoločnosťou uznávané hodnoty.

Sekundárna fáza socializácie – prebieha v období dospelosti 1. v produktívnom veku a 2. v poproduktívnom veku. Ľudia sú aktívnejší, hľadajú spôsoby ako reagovať na pôsobenie sociálnych skupín a spoločnosti. Vyrovnávajú sa so situáciami, ktoré prináša život dospelého človeka.

Anticipačná socializácia - učenie, osvojovanie si hodnôt, noriem a vzorov správania sociálnej skupiny alebo spoločnosti, ktorej členom sa má jednotlivec stať. Nacvičovanie budúcich sociálnych rolí /hra detí na rodičov/.

Resocializácia – výmena už osvojených vzorov správania, noriem sociálnych rolí, poznatkov a schopností za iné.

Deviácia – také správanie jedincov, ktoré spoločnosť a sociálna skupina pokladá za porušenie spoločenských, či skupinových noriem, a preto vyvoláva reakcie jednotlivcov, sociálnych skupín alebo spoločnosti zamerané na izoláciu, liečenie, prevýchovu alebo potrestanie porušovateľov noriem.

Konformita – zhodnosť, súhlas, poslušnosť, prispôsobenie sa sociálnym normám. Opak deviácie.

Nonkonformita – je také správanie, ktoré spoločnosť pokladá za odchýlku od noriem, nepresahuje však hranice tolerancie skupiny, či spoločnosti /výstredné obliekanie/.

Sociálna kontrola – všetky spoločenské mechanizmy, ktorých úlohou je zabezpečiť poriadok a stabilitu spoločnosti.

Sebakontrola – dodržiavanie spoločenských noriem, vzorov správania sa, uznávanie spoločenských hodnôt aj bez vynucovania.

Formálna kontrola – oficiálny, formálny tlak, ktorého cieľom je vynútiť si konformitu osôb. /vynucovanie dodržiavania zákonov štátnymi orgánmi/.

Neformálna kontrola – neoficiálny sociálny nátlak, ktorý jednotlivcov núti rešpektovať sociálne normy, prispôsobiť sa vzorcom správania rozšíreným v spoločnosti /odmeny, pochvaly, tresty, výsmech/.

Každodennosť – svet každodenných skúseností, každodenný život jednotlivca, pričom ide hlavne o to, ako ten svet vzniká a čo ho udržiava.

Interpretatívne teórie – zaoberajú sa najmä sociálnym konaním a vzájomným pôsobením jednotlivcov. Skúmajú každodenný život ľudí.

Tradičná spoločnosť – spoločnosti zberačov a lovcov, pastierske a poľnohospodárske spoločnosti. Fungovali v rámci rôznych komunít, neskôr v poľnohospodárskych spoločnostiach aj v rámci celého štátu. Väčšina členov pracovala v primárnom sektore. Deľba práce bola minimálna./Predindustriálna spoločnosť/

Moderná spoločnosť – využívanie mnohých foriem energie, rozšírenie továrenskej výroby, rozsiahla špecializácia výrobcov a využívanie platenej práce. Priemyselná revolúcia. Výrazný rozvoj sekundárneho sektora. Rozvoj urbanizácie, dopravy, infraštruktúry. /Industriálna spoločnosť/

Postmoderná spoločnosť – Využívajú najvyspelejšie technológie, zvýšenie významu služieb a informácií, dominuje terciárny sektor. Informačná revolúcia. /Postindustriálna spoločnosť/